

Zawłaszczenia przyjazne i wrogie przejęcia

Aksjologiczne nieporządki i ustanawianie ładu
we władaniu przestrzenią wspólną

Streszczenie: Użytkowaniu i kształtowaniu wewnętrznych i zewnętrznych przestrzeni wspólnych towarzyszą szczególnego rodzaju konflikty, wynikające z różnych hierarchii wartości. Także twórczość artystyczna staje się przedmiotem konfliktu wobec ideologii sięgających po wrogie przejęcia pojęcia sztuki i po przestrzenie służące publicznej obecności twórczości artystycznej, aby używać ich jako środka perswazyjnego oddziaływania. Zachowane obiekty o znacznej wartości starożytniczej, historycznej, estetycznej, artystycznej zmieniają swoje funkcje poprzez przyjazne zawłaszczenia (adaptacje) lub wrogie przejęcia (dewastacje). Przekraczanie umownych i faktycznych granic różnego rodzaju wewnątrz (wewnątrz ich struktur i na zewnątrz) ma odmienne motywacje podlegające ocenie moralnej (dobre i złe obyczaje) i prawnej (legalne i nielegalne). Na przykład przestrzenie oznaczone jako miejsca *sacrum* są atakowane wprost przez nieprzyjaciół religijnych, ale także jako przestrzenie wspólne pełnią rolę oprawy przeżycia estetycznego, a ich dostępność nie jest ograniczona do uczestnictwa w sprawowaniu religijnego rytuału. We Francji zamierza się ograniczyć kult chrześcijański ponownie do wnętrza prywatnego. Takie ograniczenie też może się okazać niewystarczające dla praktyki cywilizacji wrogich chrześcijaństwu (szerzej religii w ogóle, np. w cywilizacji komunizmu). Dążenie do ustanowienia ładu

w operowaniu przestrzenią wspólną zachodzi za każdym razem, gdy ujawnia się jakiegokolwiek kwantum przestrzeni wolności, a zatem jest szansa zgodnego współdziałania. Podstawą jest uzgodnione minimum aksjologiczne.

Słowa kluczowe: zawłaszczenia przyjazne, wrogie przejęcie, aksjologia, przestrzeń wspólna

Friendly Appropriation and Hostile Takeover

Axiological disorder and establishing order in the
possession of common space

Abstract: The use and shaping of internal and external “common spaces” are accompanied by special types of conflicts resulting from different hierarchies of values. Artistic creativity is also subject to conflicts against ideologies that reach for “hostile takeovers of the concept of art” and for spaces serving the public presence of artistic creativity to use as a means of persuasive influence. Preserved objects of considerable antiquity, historical, aesthetic, artistic value change their functions through “friendly appropriations” (adaptations), or “hostile takeovers” (devastations). Crossing the contractual and actual boundaries of various types of interiors (inside and outside their structures) has different motivations that are subject to moral (good and bad morals) and legal (legal and illegal) judgments. For example, spaces marked as “sacred” are directly attacked by “religious enemies”, but also as “common spaces” play the role of “aesthetic experience”, and their accessibility is not limited to participation in the exercise of religious ritual. In France, it is intended to limit Christian cult again to a private interior. Such a limitation may also prove insufficient for the practice of civilizations hostile to Christianity (more broadly religion in general, e.g. in the civilization of communism). The desire to establish order in the use of “common space” occurs every time any quantum of the “space of freedom” is revealed, and therefore there is a chance of harmonious cooperation. The basis is the agreed “axiological minimum”.

Keywords: friendly appropriation, hostile take-over, axiology, common space

I. Przestrzennie wspólne jako miejsca konfliktu

„Zamknięta i uczłowieczona przestrzeń staje się miejscem. W porównaniu z przestrzenią, miejsce jest spokojnym centrum ustalonych wartości. Istotom ludzkim potrzebne jest zarówno miejsce, jak i przestrzeń”. Tak twierdzi Yi-Fu Tuan¹, współczesny antropolog amerykański. Twórca geografii humanistycznej zwracał także uwagę na znaczenie języka w tworzeniu miejsca i, szerzej, znaczenia międzyludzkiej komunikacji w ogóle, a więc także symboli, mitów i obrazów, co stanowi podstawę społecznych procesów wyobrażania, rozumienia i planowania miejsc². Polski uczony prof. Feliks Koneczny wykazywał, że nie jest możliwe współbytovanie w jednej przestrzeni wspólnej (wsi, miasta, państwa) grup ludności żyjących według różnych porządków wywodzących się z różnych aksjologicznych przesłanek, różnych cywilizacji, czyli „metod ustroju życia zbiorowego”. Polskę sytuował Koneczny w obszarze „cywilizacji łacińskiej”³. Aby utrzymać

¹ Yi-Fu Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, Warszawa 1987, s. 75.

² Konstytucja III RP z 1997 r. jest prawną kontynuacją PRL – nowego państwa ustanowionego 22 lipca 1952 r. na podstawie Konstytucji PRL, „stalinowskiej”. Nie mamy ciągłości prawnej z niepodległym państwem polskim ustanowionym w 1918 roku. „Proporcjonalnie do geopolitycznej roli Polski Stalin przykładał wagę do jej ustroju wewnętrznego, uzgadniając punkt po punkcie zasady manifestu PKWN, reformy rolnej czy wreszcie konstytucji, do której zgłosił ok. 50 tak merytorycznych, jak i stylistycznych poprawek (najbardziej charakterystyczna polegała na stwierdzeniu, że zadaniem państwa jest »ograniczenie, wypieranie i likwidacja nie – stosunków społecznych opartych na wyzysku, jak przewidywał projekt, a zgodnie z teorią leninowskiego ludobójstwa – całych klas społecznych«). Z drugiej strony doceniając, w przeciwieństwie do polskich komunistów, wagę symboli, przypomniał w preambule ustawy zasadniczej PRL, grzech rozbiorów i przeciwstawił się pomysłom zmiany herbu i hymnu narodowego”. Cyt. za: P.P. Wiczorkiewicz, *Sowiety, Łomianki* 2017, s. 295.

³ Prof. Feliks Koneczny (1862–1949) historyk i filozof, badacz życia społeczeństw przedstawił swoją główną koncepcję podstaw rozwoju ludzkości w dziele *O wielości cywilizacji*, Gebethner & Wolf, Kraków 1935 i *Antyk*, Komorów 2012. Charakteryzuje cywilizację łacińską to, iż: „a) naprawdę ważny jest każdy człowiek z osobna – im bardziej twórczy i odrębny, tym lepiej dla społeczności; b) przypomina organizm, tzn. »tworzy się ze świadomej woli zrzeszonych dobrowolnie do celów, wynikających z zapatrywań i dążności ogółu, z porozumienia się«, a z poniesionych »klęsk podnosi się [...] własnymi siłami, sam lecząc się z usterek i własną siłą doskonali«; c) trwa w różnaitości, co znaczy mamy tam »odrębności, które atoli przejęte są poczuciem jedności«; d) zasadą epistemologiczną jest aposterioryzm, czyli metoda myślenia manifestująca się tym, że się »snuje wnioski indukcyjne, zaczynając od krytycznego roztrząsania doświadczeń przeszłości«; e) projektowanie nowych rozwiązań dokonuje się na gruncie respektowania historyzmu, czyli szczytu tradycji wykształconej i szczytu pożytku, jaki człowiek robi z pojęciem czasu, a także poczucia

jakikolwiek ład wspólnotowy (minimum pokoju społecznego), jedna z tych metod musi zdominować wszystkie inne, co może nastąpić także bez użycia środków przemocy. Tak było przed 450 laty, gdy ustanowiono na znacznym obszarze Europy (830 tys. km²) Rzeczpospolitą Obojga Narodów⁴. Po wyniszczających zmaganiach drugiej wojny światowej zainicjowano proces integracji krajów Europy Zachodniej według zasad wywiedzionych z aksjologicznych podstaw doktryny chrześcijańskiej.

Pomimo różnic kulturowych uczestniczących w niej narodów⁵, znajdowano wspólną dla wszystkich podstawę funkcjonowania wspólnoty. Na wschód od Łaby po Władywostok tworzono inną wspólnotę, na cywilizacyjnej podstawie doktryny komunizmu, a więc z naruszeniem funkcjonowania pięciu sfer egzystencji ludzkiej (*quincunx* Konecznego)⁶. Ta wspólnota zbankrutowała⁷.

---

odpowiedzialności za ciągłość i rozwój dorobku kulturalnego zrzeczenia; f) konformizm uzyskuje się dzięki trwaniu wolności, co sprawia, że ludzie swobodnie wybierają i tworzą wartości oraz swobodnie przystępują do obserwowania i respektowania kodeksów zasad i przykazań; g) ludzie przejawiają inwencję i aktywność – są uspołecznieni i twórczy, chcą pomagać innym i doskonalić siebie; h) życie społeczne cechuje rozwój – dzięki swobodnej twórczości zrzeczenie doskonali się i doskonałą się uczestnicy”, zob. J. Goćkowski, *Konecznego model dziejów powszechnych*, [w:] Feliks Koneczny dzisiaj, red. J. Skoczyński, Kraków 2000, s. 27–28.

⁴ Unia Lubelska – Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego zaprzysiężona 1 lipca 1569 r. na wspólnym sejmie w Lublinie. Fakt szerzej nieznan, jak świadczy o tym chociażby taka oto sentencja jednego z europejskich (francuskich) intelektualistów: „Historia Europy nie dysponuje żadnym modelem politycznym, z wyjątkiem imperium (Karol Wielki, Karol V i Napoleon), a imperium jest nieuchronnie skazane na hegemonię, wojnę, na nowe podziały [...]” cyt. za: J.M. Domenach, *Europa: wyzwanie dla kultury*, Warszawa 1992, s. 17.

⁵ Wspólnoty Europejskie (np. Węgla i Stali – 1952), Europejska Wspólnota Gospodarcza (1958), Unia Europejska (2009). Przyjmuje się istnienie „cywilizacji zachodniej”, np. Wojciech Roszkowski w książce *Roztrzaskane lustro: Upadek cywilizacji zachodniej* (Kraków 2019) co jest nieprecyzyjne. Według F. Konecznego Francja i Niemcy reprezentują typ cywilizacji bizantyńskiej, a np. Włochy typ łaćniński. Patrz F. Koneczny, *Cywilizacja bizantyńska*, Kraków 1936.

⁶ Wspomniany *quincunx* Konecznego obejmuje pięć sfer egzystencji ludzkiej: prawdę (nauka szeroko pojęta), dobro (etyka), dobrobyt (działalność gospodarcza, ekonomia itp.), zdrowie (cielesne i duchowe), piękno (sztuka, wszelka działalność artystyczna). Wszystkie kategorie bytu są skorelowane z kondycją cielesno-duchową człowieka. Cywilizacje rządzą się określonymi prawami. Por. F. Koneczny, *O ład w historii*, Londyn 1977 s. 7–8.

⁷ Wspólnota „obozu socjalistycznego” zakładała rewolucyjną zmianę struktury społecznej, m.in. przez zniesienie własności prywatnej, dominację Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich – polityczną, militarną (Układ Warszawski 1949–1991) gospodarczą (Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej 1955–1991) i przeprowadzenie rewolucji światowej. Niewydolność gospodarki planowej spowodowała, że RWPG i układ wojskowy zostały

Użytkowaniu i kształtowaniu wewnętrznych oraz zewnętrznych przestrzeni wspólnych towarzyszą szczególnego rodzaju konflikty wartości. Te wartości są odmiennie hierarchizowane. Źródłem konfliktu w skali globalnej wioski jest chrześcijaństwo. Są dwie zasady, które obowiązują wyznawców tej religii. Są to: 1) świętość życia ludzkiego i 2) miłość bliźniego. Bliżnim dla chrześcijanina jest każdy człowiek, bez względu na jego wiek (od poczęcia do naturalnej śmierci), albo płeć (biologiczna), lub przynależność do społecznej klasy, rasy, nacji, religii. Europejska przestrzeń wspólna nie została zatem uwolniona od konfliktów⁸.

Totalitaryzmy pozostawiły w umysłowości Europejczyków swój osad⁹. Nosiciele socjalistycznych ideologii, zarówno tych od Festung Europa (socjalizm narodowy), jak i z Obozu Państw Socjalistycznych (partie komunistyczne), wciąż podejmują próby przeprowadzenia rewolucji komunistycznej, tak jak zalecali Antonio Gramsci¹⁰ i Altiero Spinelli¹¹. Ci komuniści włoscy sceptycznie oceniali szanse

rozwiązane, ZSRS uległ rozpadowi na państwa narodowe (Układ Białowieski podpisany w Wiskulach na Białorusi 8 grudnia 1991).

⁸ W 50 krajach ujętych w Światowym Indeksie Prześladowań (ŚIP) żyje około 4,8 mld osób, w tym ok. 650 mln chrześcijan (13% populacji), z których ponad 200 mln jest narażonych na szczególnie silne prześladowania. *Światowy Indeks Prześladowań, Open Doors Polska*: <https://www.opendoors.pl/przesladowania./swiatowy-indeks-przesladowan> (dostęp 5.04.2019). Mimo 300 tys. zabitych rocznie, liczba chrześcijan rośnie, np. we Francji co roku konwersja na chrześcijaństwo, według danych różnych organizacji, może dotyczyć od 6 do 15 tys. osób! Nie są to efekty wysiłków Kościoła, ze względów bezpieczeństwa nie prowadzi się ewangelizacji. Co dzieje się z muzułmanami, którzy nagle uznają Jezusa nie tylko za jednego z proroków, ale za jedynego Pana i Zbawiciela?

⁹ „Polska z systemu, jaki stworzył [Stalin] narzuconego z zewnątrz, ale przecież i budowanego także własnymi rękami, otrząsnęła się stosunkowo szybko, w roku 1956. Jego ślady pozostały jednak na długo, nie tylko w sposobach rządzenia, ale i w mentalności skundłego społeczeństwa”, por. P.P. Wiczorkiewicz, *op. cit.*, s. 296.

¹⁰ Antonio Francesco Gramsci (1891–1937) zakładał, w zmodyfikowanej marksistowskiej teorii, że klasa panująca (burżuazja) używa swojej dominacji w społeczeństwie do manipulacji kulturą, aby ukazać swoje panowanie jako naturalne. Zadaniem komunistów jest zmiana świadomości mas i opanowanie instytucji kultury, a następnie ustawodawstwa i przejęcie państwa, por. A. Gramsci, *Pisma wybrane*, t. 1, Warszawa 1961).

¹¹ Altiero Spinelli (1907–1986) komunistą, zwolennik federalnej koncepcji zjednoczenia Europy. Jako członek Komisji Europejskiej w latach 1970–1976 odpowiadał za politykę wewnętrzną. Był deputowanym do parlamentu włoskiego z partii komunistycznej. W 1979 r. został posłem do Parlamentu Europejskiego. Autor „Manifestu z Ventotene” zakładającego ponadnarodową federację europejską („Plan Spinello” 1984) dążył do utworzenia ponadnarodowego rządu europejskiego. Jego imieniem nazwano budynek Parlamentu Europejskiego w Brukseli.

rewolucji zbrojnej, gdy zawiodły nadzieje na wspomaganie, a właściwie na import rewolucji z zewnątrz w 1920 i w 1945 roku¹². Lewica podjęła zatem postulowany przez Gramsciego „marsz przez instytucje”. Stanowione prawo prowadzi etapami do wrogiego przejmowania przestrzeni wspólnych przez zorganizowaną mniejszość i temu celowi służy rugowanie z przestrzeni publicznej chrześcijaństwa. Wrogie przejęcia przestrzeni wspólnych rozpoczęła rewolucja francuska (1789), powodując niszczenie chrześcijańskich budowli sakralnych, ksiąg i dzieł sztuki¹³. W Rosji po przewrocie bolszewickim (1917) wyburzano cerkwie i kościoły, lub zmieniano ich funkcje.

Kulturowe rewolucje, amerykańska (1967) i zachodnioeuropejska (1968), zmierzają w podobnym kierunku¹⁴. W polskiej przestrzeni wspólnej w tym samym czasie (w latach 1956–1966) program kościelnych obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski pobudził odmienny proces i prowadził do odwrócenia skutków wojennej i powojennej ateizacji¹⁵.

¹² W 1920 r. marsz sowieckiej Armii Czerwonej zatrzymały działania Wojska Polskiego oddziałów ukraińskich i białoruskich. W 1939 Niemcy i ZSRS, po napaści na Polskę, podzieliły jej terytorium. W konflikcie niemiecko-sowieckim (1941–1945) zwycięska Armia Czerwona utknęła na rzece Łabie. Niemcy podzielono na Zachodnie (RFN) i Wschodnie (NRD). ZSRS przegrał konfrontację z Zachodem (Berlin 1948–1949, wojna w Korei 1950–1953) i zimna wojna (1953–1991).

¹³ „Elity rewolucyjne były odzwierciedleniem epoki i równie nieczule patrzyły na sztukę średniowieczną przez wszystkich tak samo odrzucaną pod niesławną nazwą gotyku, jak bez emocji oglądały przechodzenie przez ręce chciwych spekulantów i bezpowrotne odejście słynnych opactw, między wieloma innymi: Cluny i Citeaux”, por. *Czarna księga rewolucji francuskiej*, red. R. Escande, Dębogóra 2015, s. 335. Istniały także wcześniejsze przykłady takiego specyficznego terroru ze strony protestantów w XVI i XVII w. (np. zniszczenie opactwa na Ołbinie wrocławskim).

¹⁴ Nasila się atakowanie przestrzeni sakralnej – podpalanie kościołów i interwencje grup anarchistycznych w czasie nabożeństw w kościołach, w czasie procesji i pielgrzymek. Podobne działania przenoszą się obecnie na teren Polski i tak w latach 2012–2014 w co dziesiątej parafii zdarzyły się przypadki profanacji miejsc kultu, w 12% parafii duchowni spotkali się z dyskryminacją, źródło: Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego.

¹⁵ 14.05.1957 papież Pius XII poświęcił kopię cudownego obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej. Od 26.08.1957 r. trwała peregrynacja tej kopii obrazu od parafii do parafii. Władze PRL 2 września 1966 r. aresztowały kopię obrazu. Wówczas nawiedzenie odbywało się do 1972 r. „przy pustych ramach”, wiezionych uroczyście na samochodzie. Ten moment należałoby uznać za datę narodzin sztuki konceptualnej w Polsce. 4 kwietnia 1967 r., podczas uroczystości rozpoczynających nawiedzenie w archidiecezji krakowskiej, kard. Karol Wojtyła powiedział w Nowym Targu: „Stoimy wobec pustych ram, lecz te ramy mają dla

W Chińskiej Republice Ludowej usuwa się wszelkie oznaczenia znakiem krzyża budynków kościelnych, a nawet ingeruje się w wyposażenie ich wnętrz. Znak krzyża budzi protesty i reakcje czynników sądowych i administracyjnych we współczesnej Francji. Od 313 roku chrześcijaństwo przekroczyło strefę wnętrza prywatnego¹⁶ i jest obecne w przestrzeni publicznej. W XXI wieku we Francji zamierza się ograniczyć kult chrześcijański ponownie do wnętrza prywatnego. Rada Stanu nakazała w październiku 2017 roku usunięcie krzyża wieńczącego pomnik Jana Pawła II w miasteczku Ploermel. Decyzję podjęto na podstawie obowiązującej we Francji od 1905 roku ustawy o rozdziale Kościoła od państwa, zabraniającej „stawiania lub umieszczania symboli religijnych na pomnikach lub w miejscach publicznych”. Pomnik przeniesiono w 2018 roku na teren prywatny¹⁷. W Unii Europejskiej specyficznym ukoronowaniem tej tendencji były zaaranżowane w RFN obchody 200 rocznicy urodzin Karola Marksa w bazylice Konstantyna w Trewirze¹⁸. Pomnik autora *Manifestu komunistycznego*, odsłonięty z tej okazji, został ofiarowany przez towarzyszy chińskich. Ma to swoje szczególne znaczenie, jest piętnem odcisniętym w przestrzeni publicznej

---

nas swoją bolesną wymowę – są częścią naszego krzyża [...]. Maryja jest wyrazem miłości powszechnej i jednoczącej. W tej miłości nikt nie jest pominięty, nikt nie jest odrzucony, choćby odrzącał. Wszyscy jesteśmy nawiedzani, wszyscy jesteśmy do nawiedzenia zaproszeni”, cyt. za: <https://ekai.pl/dzis-60-rocznica-peregrynacji-kopii-obrazu-matki-bozej-czestochowskiej/> (dostęp 5.04.2019).

¹⁶ Edykt tzw. mediolański, legalizujący kult chrześcijański ani nie był edyktem, ani nie został wydany w Mediolanie. „W (...) 313 r. (...) Licyniusz (wschodni cesarz rzymski) i Konstantyn (cesarz zachodni) spotkali się w Mediolanie na okoliczność ślubu Licyniusza z przyrodnią siostrą Konstantyna, Konstancją. Dwaj cesarze wykorzystali to spotkanie do omówienia spraw państwowych i uzgodnili politykę dotyczącą praktykowania religii. Latem 313 r. Licyniusz wysłał listy do zarządców (...) na Wschodzie: w Azji Mniejszej i Syrii, przyznając chrześcijanom prawa, które już uzyskali na Zachodzie, i przywracając im ich mienie. List ten jest często nazywany »Edyktem Mediolańskim«, ale termin ten jest mylący”, R.L. Wilken, *The first thousand years*, cyt. za: G. Weigel, *Edykt, który wstrząsnął światem*, tłum. M. Drzymała, „Gość Niedzielny” 2013, nr 27, online: <https://www.gosc.pl/doc/1619349.Edykt-ktory-wstrzasnal-swiatem> (dostęp 15.05.2020).

¹⁷ Na podstawie tego samego ustawodawstwa po roku 1905 skonfiskowano na rzecz państwa wszelkie mienie Kościoła, także kościoły i kaplice.

¹⁸ Przewodniczący Komisji Europejskiej Jean-Claude Juncker przewodniczył w kościele obrzędowi uczczenia Karola Marksa (1818–1883), którego idee podejmowali najwięksi zbrodniarze ludobójcy i wrogowie religii („opium dla ludu”) w XX w. (Lenin, Stalin, Mao, Pol Pot). Nie mniej antychrześcijański był narodowy socjalizm niemiecki NSDAP.

– wspólnej. Patronuje podtrzymywaniu ciągłości tej tradycji. W Warszawie dominuje symbolicznie gmach imienia Józefa Stalina – Pałac Kultury i Nauki zbudowany jako „dar narodu radzieckiego” dla Polski w latach 1952–1955 (projekt architekta Lwa Rudniewa, wys. 237 m). Każda przestrzeń wspólna podlega „zagospodarowaniu” według idei reprezentowanych przez władzę, ważną dla niej samej. Ma to swoje szczególne znaczenie, jest piętnem odcisniętym w przestrzeni publicznej – wspólnej.

Linia podziału na dwie aksjologicznie skonfliktowane grupy ludów, państw, osób i instytucji przebiega pomiędzy i ponad formalnymi rozgraniczeniami obowiązującymi np. przed 50 laty. Znamy z historii dwa niejako modelowe przypadki uzgodnień obecności różnowierczych wspólnot w przestrzeni wspólnej na obszarze z dominującą katolicką władzą. Oto w wyniku pokoju westfalskiego (1648) protestanci na Śląsku uzyskali prawo wybudowania trzech kościołów w dobrach dziedzicznych Habsburgów, ale z pewnymi ograniczeniami (kościół wybudowane przez katolików wracały do katolików) protestanckie tzw. kościoły pokoju lokowano poza murami miast z zastosowaniem łatwej w rozbiórce konstrukcji (np. w Świdnicy w 1657 r.). Natomiast w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego mamy domy modlitwy różnych religii wewnątrz murów miejskich¹⁹. Ale w innych regionach świata, np. do dzisiaj w muzułmańskiej Arabii Saudyjskiej, wybudowanie chrześcijańskiej świątyni, chociażby najskromniejszej, jest niemożliwe. W Korei Północnej, oficjalnie ateistycznej, jest niemożliwe wybudowanie jakiegokolwiek świątyni. Cywilizacje „gromadnościowe” (termin prof. F. Konecznego), jak komunizm, islam, hinduizm, buddyzm, nie przyjmują zasady *my home is my castle*. Mogą ją złamać, ponieważ przestrzenie prywatne okazjonalnie stają się publiczne w warunkach zakazu sprawowania kultu religijnego.

¹⁹ Rzeczpospolita w postanowieniach Konfederacji Warszawskiej w 1573 r. gwarantowała swobody wyznaniowe, stąd w Wilnie obok kościołów katolickich oraz cerkwi grekokatolickich i prawosławnych znajdują się kościoły protestanckie, kenesy karaimskie, synagogi żydowskie i meczety muzułmanów – Tatarów i Turków.

II. Sztuka – wolność tylko w prywatnej przestrzeni

To, co wyraźnie widać na przykładach stosunku do wszelkich przejawów kultu religijnego, jest także obecnie regułą w stosunku do sfery artystycznej gry. Twórczość artystyczna (sztuka) w różnych okresach, od antyku poprzez renesans, zyskiwała szczególne wyodrębnione miejsca w życiu społeczeństw zapewniające jej autonomię właśnie jako twórczości artystycznej. Łączyło się to z utworzeniem miejsc publicznej obecności dzieł²⁰. Obecnie twórczość artystyczna traci swój z wiekami uzyskany autorytet, a przestrzenie w tym celu wydzielone są zajmowane przez przedmioty intencjonalne z innej teleologii. Są to wrogie przejęcia pojęcia sztuki. Przez opanowanie instytucji kultury dochodzi do redukcji miejsc dla ekspozycji twórczości artystycznej ważnej dla niej samej. Tak samo wielkie międzynarodowe przeglądy (Biennale w Wenecji, Dokumenta w Kassel) i miejsca-instytucje, jak w Warszawie Narodowa Galeria Sztuki „Zachęta”, stają się ekspozyturami działalności propagandowej związanej z trendami ideologicznymi lewicy postkomunistycznej (np. tzw. sztuka krytyczna)²¹, tak jak w latach 1949–1956, gdy panował realizm socjalistyczny.

III. Funkcja i forma – trudne koordynacje parametrów

Piotr Kurka, profesor poznańskiej ASP, dyrektor artystyczny festiwalu *Art. Poznań 2004*, napisał w katalogu imprezy: „Polska to kraj, w którym systematycznie niszczy się piękno. Komunistyczne nakaazy, które wydały wojnę podstawowemu prawu wolności, czyli prawu do posiadania, zrujnowały nie tylko otoczenie hybrydalną brzydotą architektury. Zrujnowały także świadomy odbiór sztuki”. Diagnoza

²⁰ Wielki książę litewski Zygmunt August (1520–1572) ustanowił swoim testamentem utworzenie na zamku wileńskim pierwszej w Europie stałej kolekcji dzieł sztuki pięknych, jako instytucji publicznej.

²¹ „Kolejne produkcje w Zachęcie, to rozpisane w przestrzeni, (niekiedy i w czasie) pomysły, które mają zaskoczyć widza i wywołać reakcję. Nie zaskakują i nie wywołują, bośmy już dawno do tego wszystkiego przywykli, a brakuje w nich podstawowej dla sztuki odmiennej perspektywy przedstawienia świata, która zredukowana została do ideologicznego frazesu”, B. Wildstein, *Pułapki postępu*, [w:] idem, *O kulturze i rewolucji*, Warszawa 2018, s. 95–96.

stanu rzeczy bardzo mocna i bardzo prawdziwa. Mamy oto na długie lata „głód piękna”, niedostatek estetyki w każdej dziedzinie życia²².

„Trzeba odzyskać wartości utracone przez naszą epokę. Należy dążyć do odzyskania intymności życia, skali ludzkiej, do zachowania równowagi postawy emocjonalnej i intelektualnej. Architektura, będąc sztuką porządkowania form i przestrzeni, musi sprostać różnorodnym wymaganiom człowieka, zarówno materialnym, użytkowym, jak i emocjonalnym, duchowym” – pisał przed laty prof. Mieczysław Zdanowicz, artysta rzeźbiarz (1928–2003), redagując swój program *Poszukiwania przestrzeni utraconej*. Istotnie. Przestrzeń publiczna w swoim materialnym, fizycznym kształcie utraciła naturalne, harmonijne powiązania sfery *sacrum* i *profanum*; sfery pracy, kształcenia, wypoczynku, zabawy. Miejsca tworzone w tej przestrzeni nie stają się strukturami wiążącymi rozliczne funkcje i znaczenia, nie działają na różnych poziomach ludzkich potrzeb.

Wnętrza przeznaczone do szczególnego użytku, jak to zajęcia komercyjne (handel, produkcja, rozrywka) i niekomercyjne (aktywność religijna, edukacyjna, artystyczna) oraz otwarte przestrzenie publiczne stają się wspólną sceną działań (od wnętrza i na zewnątrz, i odwrotnie). Takie przekraczanie umownych i faktycznych granic różnego rodzaju wewnątrz (wewnątrz ich struktur i na zewnątrz) ma odmienne motywacje podlegające ocenie moralnej (dobre i złe obyczaje) oraz prawnej (legalne i nielegalne). Funkcjonalnie określonym strukturom, w minionych stuleciach lub całkiem niedawno, są nadawane nowe funkcje, co prowadzi do ich przyjaznego zawłaszczenia (adaptacje), lub wrogiego przejęcia (dewastacje), co jest uwarunkowane rozumieniem lub niezrozumieniem wartości obiektów (starożytnicza, historyczna, estetyczna, artystyczna)²³.

²² Por. P. Sarzyński, *Wrzask w przestrzeni. Dlaczego w Polsce jest tak brzydko?*, Warszawa 2012.

²³ „W 1939 r. w Polsce istniało, w ówczesnych granicach, około 16 000 dworów, w tym około 4000 na Kresach. W 2014 r. w obecnych granicach Polski jest ich około 2800. Z tej liczby 2000 znajduje się w stanie ruiny, radykalnej przebudowy lub totalnego ogołocenia (wycięcie parku, pozbawienie całej infrastruktury gospodarczej). (...) 150 dworów istniejących w Polsce zachowało walory architektoniczno-historyczne, nawiązujące do stanu oryginalnego, czyli niecały 1% stanu z 1939 r. i 5,3% zarejestrowanych dworów. Nie ma ani jednego całego założenia dworskiego z funkcjonującą infrastrukturą, które przetrwałoby drugą wojnę światową i czasy PRL-u, należało do potomków przedwojennych właścicieli

Zapewne w szerszej skali w publicznej przestrzeni miejskiej²⁴ nie istnieje *consensus* co do spraw kształtu wspólnej przestrzeni, albo też wystąpiły okoliczności, których działanie takie uzgodnienie uniemożliwiło. Niewykluczone, że zapomnieliśmy o tych walorach, jakie wytworzył sam bieg wydarzeń od XIX wieku do dzisiaj. Mamy oto we Wrocławiu wielki kampus uniwersytecki od Akademii Wychowania Fizycznego aż po Akademię Muzyczną. Jest to wielka szansa Wrocławia, jeśli zostanie uświadomione i przeprowadzone celowe wyodrębnienie i intensyfikacja tych funkcji, jakie już dominują w owym obszarze. Trzeba zatem myśleć o takiej całości wraz z jej pierwszorzędnym estetycznym wyposażeniem. Do zadań twórczych projektantów należy opanowanie skali urbanistycznej, jako ramy, w której zostaną uzgodnione funkcje użyteczne i emocjonalne potrzeby wyższego rzędu²⁵. Dążenie do ustanowienia ładu w operowaniu przestrzenią wspólną zachodzi za każdym razem, gdy ujawnia się jakiegokolwiek kwantum przestrzeni wolności, a zatem jest szansa zgodnego współdziałania. Podstawą jest uzgodnione minimum aksjologiczne.

IV. Kilka uwag

Reprezentanci cywilizacji śmierci (przekonanie o relatywnej wartości ludzkiego życia) zamierzają narzucić społeczeństwu jednowymiarową konwencję współżycia i uzyskać wrogie przejęcie przestrzeni wspólnej, aby totalnie panować nad umysłami i przede wszystkim emocjami, nie pozwalając na pojawienie się innych punktów odniesienia niż wyznaczone przez nich cechy człowieka bez właściwości.

---

i żyło z gospodarki rolnej. Około 650 dworów dałoby się jeszcze uratować, gdyż choćby parki zachowały swą podstawową substancję” por. M. Rydel, *Polskie dwory*, online: www.dwory-polskie.pl/x.php/1,3/Polskie-Dwory.html [dostęp 5.04.2019].

²⁴ Por. P. Sarzyński, *op. cit.*, Warszawa 2012.

²⁵ W ograniczonej przestrzeni mieszkalnej (ciasnej), gdzie nie ma możliwości funkcjonalnego podziału wnętrza na poszczególne oddzielone pomieszczenia, rozwiązaniem, nawet dla przypadkowej wspólnoty współmieszkańców, staje się podzielenie czasu użytkowania na funkcjonalnie zdefiniowane odcinki. W tym sensie funkcjonalnym wydzieleniem „przestrzeni w czasie” jest obyczaj np. użytkowania mongolskiej jurty. W więziennej celi należy ogłosić załatwianie potrzeb fizjologicznych przez podanie hasła: „Nie szamać. Bardacha”. W tym czasie nie należy jeść.

Temu służy utrzymywanie w przestrzeni publicznej symbolicznych relikwów panowania ustroju komunistycznego, jak nazwy ulic i pomniki²⁶. Są to ślady wielkiego komunistycznego projektu wrogiego przejęcia przestrzeni semantycznej²⁷. W Polsce nie znajdowano miejsca na budowę nowych kościołów, co bywało źródłem poważnych niepokojów społecznych i ponawianych represji wobec niepokornego narodu²⁸. Poddawano planowej likwidacji zabytki kultury materialnej dwory i pałace szlacheckie, ale także zabytkowe budownictwo włościańskie przeczące „nędzy wyzyskiwanego chłopą” w dawnej Polsce.

Oprócz wrogich przejęć mamy także praktykę przyjaznych założeń, co dotyczy w zasadzie substancji zabytkowej, która utraciła swoje pierwotne funkcje (m.in. kościoły: Elbląg – Galeria EL, Wrocław – Muzeum Architektury). Adaptacja do innych funkcji z zachowaniem możliwie najstaranniejszym kształtu dawnej architektury

²⁶ Urządzono mauzolea: w Moskwie Lenina, w Pekinie Mao, odpowiedzialnych za 100 mln niewinnych ofiar. Tuż po wybudowaniu prowizorycznego drewnianego mauzoleum Lenina na pl. Czerwonym w Moskwie, po drugiej stronie placu na pomniku bohaterów walki z polską okupacją z 1612 r., w styczniu 1924 r. pojawił się wierszyk na wielkiej czerwonej tablicy na ręku figury kupca Kuźmy Minina, który do księcia Dymitra Pożarskiego zwrócił się w te słowa: „Smotri wot kniaź kakaja griaż w stienach kremlofskich zawiełaś, Tam w mieście kaźni Pugacza leżit konsierwa z Iljicza”. Istotnie – mauzoleum wybudowano na tzw. Łobnym Mieście, miejscu egzekucji, gdzie ścięto w styczniu 1775 r. Jemieliana Pugaczowa, przywódcę kozackiego i chłopskiego buntu.

²⁷ Analogicznie do okupantów pruskich (np. Wieże Bismarcka i Zamek Cesarski w Poznaniu), rosyjskich (np. Sobór Aleksandra Newskiego na pl. Saskim w Warszawie, w Wilnie pomnik generała Michała Nikołajewicza Murawjowa „Wieszatiela” – 1899, „usmieritiela polskawo miatieża” i pomnik carycy Katarzyny II – 1904. Na polskich Ziemiach Zachodnich i Północnych po 1945 r. usuwano relikty kultury niemieckiej, a podobnie postępowały władze Republiki Litewskiej (socjalistycznej sowieckiej i niepodległej), oraz republik Białoruskiej i Ukraińskiej w stosunku do zabytków kultury polskiej, także czechosłowackie antypolskie działania na pograniczu karpackim, na Śląsku Cieszyńskim „Zaolziańskim”. Łączą się z tym do dzisiaj ograniczenia dla życia i funkcjonowania polskiej mniejszości narodowej.

²⁸ Po październiku 1956 r. nastąpiła liberalizacja polityki wobec Kościoła, ale już w 1959 r. rozpoczęto programowe zaostrzenie tej polityki. W październiku 1959 r. cofnięto pozwolenie na budowę kościoła w Nowej Hucie, jako programowo socjalistycznym mieście. Wkrótce oskarżono Komitet Budowy Kościoła o zagarnięcie gruntów, a pieniądze ze składek skonfiskowano. Dyrekcja Budowy Osiedli Robotniczych zdecydowała o budowie szkoły na terenie przeznaczonym pod kościół i skierowała pismo w tej sprawie do kurii. W odpowiedzi z 22 kwietnia 1960 r. biskup Karol Wojtyła stwierdził, że krzyż stał się obiektem kultu i jego usunięcie byłoby złamaniem prawa kanonicznego, na dodatek obrażającym uczucia wiernych. W związku z tym, na konferencjach w Komitecie Miejskim PZPR i w Dzielnicowej Radzie Narodowej postanowiono krzyż usunąć. Obrona krzyża przez nowohuckich robotników spowodowała brutalne represje policyjne.

i zabezpieczeniem zabytków ruchomych jest spełnieniem powinności wobec wartości uniwersalnych – dziedzictwa kultury. Opuszczone dziewiętnastowieczne budowle przemysłowe posłużyły w Nowym Jorku do urządzenia dzielnic mieszkaniowych (Soho). Moda rozszerzyła się na cały świat (w Polsce w Warszawie i w Łodzi). Poprzemysłowe przestrzenie zaadaptowano na galerie i muzea sztuki współczesnej (Glasgow – Tramway, Londyn – Tate Modern, Łódź – MS 2). Na terytoriach b. ZSRS wrogie przejęcia dotyczyły kościołów i cerkwi zamienianych na „muzea religii i ateizmu” lub kluby. Obecnie świątynie są odzyskiwane i odnawiane zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem. Inaczej zachowuje się jednak „postępowa” Republika Francuska. Przejęte przez państwo i samorządy kościoły wobec konieczności ponoszenia kosztów użytkowania przeznaczone są do wyburzenia, a ziemia pod młotek komercyjnych przetargów. Francja traci rokrocznie setki zabytkowych budowli²⁹. Wrogie przejęcia przestrzeni wspólnej, tej fizycznej i tej semantycznej, nie ustają. Zamiana znaczeń podstawowych pojęć i słów należy do istoty tych zabiegów.

Bibliografia:

Czarnowski Ryszard Jan, Wojdecki Eugeniusz, *Wilno. Dzieje i obraz miasta*, Jedność, Kielce 2016.
Czarna księga rewolucji francuskiej, red. Renaud Escande, Dębogóra 2015.

²⁹ „We Francji proces wyburzania zabytków będzie trwał latami. Lokalne francuskie władze jako właściciele obiektów sakralnych nie są zainteresowane stałymi drobnymi ich naprawami. I tak niekonserwowane zabytki sakralne ulegają stałej dewastacji, a kiedy ich remont staje się kosztowny, przeprowadza się ich wyburzenie. Kościoły zwykle stoją w atrakcyjnych punktach dla lokalnej społeczności, a teren w ten sposób odzyskany można łatwo wykorzystać dla celów komercyjnych. Aktualnie sporządzona jest lista 242 kościołów wstępnie przeznaczonych do rozbiórki”. Kościół Saint-Jacques w Abbeville (katedra) został zburzony 29 kwietnia 2013 bez powiadomienia parafii i diecezji (nie zastał zdesakralizowany). Według raportu francuskiego Senatu zagrożonych jest nawet 2800 kościołów, strona internetowa 40000 clochers.com szacuje ich liczbę na 400, zaś Obserwatorium Dziedzictwa Religijnego – na 200. Niektóre już udało się uratować, m.in. dzięki lokalnym referendum, zaskarżeniu decyzji o rozbiórce do sądu przez mieszkańców lub dzięki interwencjom ministerstwa kultury. Przeciętny Francuz oglądający telewizję słyszy, że zagraża mu powrót katolickiego „totalitaryzmu”. Zgodnie z oficjalnymi statystykami francuskiej policji w zeszłym roku (2018) aktami wandalizmu dotkniętych zostało aż 875 francuskich kościołów.

- Dom we współczesnej Polsce*, red. Piotr Łukasiewicz, Andrzej Siciński, Wiedza o Kulturze, Wrocław 1992.
- Domenach Jean-Marie, *Europa: wyzwanie dla kultury*, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1992.
- Geertz Clifford, *Interpretacja kultur. Wybrane eseje*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2005.
- Goćkowski Janusz, *Konecznego model dziejów powszechnych*, [w:] *Feliks Koneczny dzisiaj*, red. Jan Skoczyński, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000.
- Gramsci Antonio, *Pisma wybrane*, t. 1, Warszawa 1961.
- Guiraud Pierre, *Semantyka*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1976.
- Koneczny Feliks, *Cywilizacja bizantyńska*, Kraków 1936.
- Koneczny Feliks, *O ład w historii*, Londyn 1977.
- Łoś Marek, *Moje spojrzenie na dzisiejsze ziemiaństwo w Polsce*, „Wiadomości Ziemiańskie” 2017, nr 71, s. 3–8.
- Pamięć przestrzeń tożsamość*, red. Sławomir Karpalski, Scholar, Warszawa 2010.
- Pipes Richard, *Komunizm*, Świat Książki, Warszawa 2008.
- Pod wspólnym niebem. Narody dawnej Rzeczypospolitej*, red. Michał Kopczyński, Wojciech Tygielski, Bellona, Warszawa 2010.
- Roszkowski Wojciech, *Roztrzaskane lustro. Upadek cywilizacji zachodniej*, Biały Kruk, Kraków 2019.
- Rydel Maciej, *Polskie dwory*, online: www.dwory-polskie.pl/x.php/1,3/Polskie-Dwory.html (dostęp 5.04.2019).
- Sarzyński Piotr, *Wrzask w przestrzeni. Dlaczego w Polsce jest tak brzydko?*, Polityka SP, Warszawa 2012.
- Wejchert Kazimierz, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa 1984.
- Wieczorkiewicz Paweł Piotr, *Sowiety*, LTW, Łomianki 2017.
- Wildstein Bronisław, *O kulturze i rewolucji*, PIW, Warszawa 2018.
- Wilken Rober Louis, *The first thousand years*, cyt. za: G. Weigel, *Edykt, który wstrząsnął światem*, tłum. Magdalena Drzymała, „Gość Niedzielny” 2013, nr 27, online: <https://www.gosc.pl/doc/1619349.Edykt-ktory-wstrzasnal-swia-tem> (dostęp 15.05.2020).
- Yi-Fu Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, Warszawa 1987.